

**OLIY HARBIY TA'LIM MUASSASALARIDA JANGOVAR TAYYORGARLIK  
TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH: ESKIRGAN METODIKADAN ILG'OR VA  
O'QUV MODELLARIGA O'TISH**

**Narkulov Azamat Kidirali o'g'li**

O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti o'qituvchisi, p.f.b.f.d.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22255689>

**Annotatsiya.** Ushbu maqolada oliy harbiy ta'lim muassasalarida jangovar tayyorgarlik tizimini zamonaviy talablar asosida takomillashtirish masalalari tahlil qilingan. Zamonaviy harbiy mojarolar xususiyatining o'zgarishi, jangovar harakatlarda yuqori texnologiyali vositalar, uchuvchisiz uchish apparatlari, raqamli boshqaruv tizimlari, radioelektron kurash vositalari hamda axborot texnologiyalarining keng qo'llanilishi harbiy kadrlarni tayyorlash mazmuni va metodikasini qayta ko'rib chiqish zaruratini yuzaga keltirayotgani asoslangan.

**Kalit so'zlar:** oliy harbiy ta'lim, jangovar tayyorgarlik, harbiy ta'lim, o'qitish metodikasi, ilg'or o'quv modellari, taktik tayyorgarlik, simulyatsion texnologiyalar, kompyuter modellashtirish, ssenariyga asoslangan o'qitish, amaliy mashg'ulotlar, zamonaviy jangovar harakatlar, harbiy kompetensiyalar, qaror qabul qilish, raqamli texnologiyalar, harbiy kadrlar tayyorlash.

Bugungi kunda dunyoda kechayotgan harbiy-siyosiy jarayonlar, zamonaviy qurolli mojarolarning xususiyati va jangovar harakatlarni olib borish usullarining jadal o'zgarishi harbiy kadrlarni tayyorlash tizimiga yangi talablarni qo'yimoqda.

Zamonaviy jang maydoni an'anaviy qurol-yarog' va harbiy texnikadan foydalanish bilan cheklanib qolmay, uchuvchisiz uchish apparatlari, razvedka va kuzatuv vositalari, raqamli boshqaruv tizimlari, radioelektron kurash, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari hamda turli simulyatsion vositalarning keng qo'llanilishi bilan tavsiflanmoqda. Bunday sharoitda bo'lajak ofitserlardan nafaqat puxta nazariy bilim, balki murakkab va tez o'zgaruvchan vaziyatni to'g'ri baholash, mustaqil qaror qabul qilish hamda bo'linmalar harakatini samarali tashkil etish qobiliyati talab etiladi.

Shu nuqtai nazardan, oliy harbiy ta'lim muassasalarida jangovar tayyorgarlik tizimini zamonaviy talablar asosida takomillashtirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Harbiy ta'limning an'anaviy metodlari uzoq yillar davomida kursantlarga zarur nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qilgan bo'lsa-da, zamonaviy jangovar harakatlarning yuqori dinamikasi, texnologik murakkabligi va noaniqligi o'quv jarayoniga yangi yondashuvlarni joriy etishni taqozo etmoqda.

Ayniqsa, o'quv mashg'ulotlarini faqat nazariy ma'lumotlarni o'zlashtirish yoki oldindan belgilangan harakatlarni takrorlash asosida tashkil etish bugungi kun talablariga to'liq javob bermaydi. Kursantni real jangovar sharoitga imkon qadar yaqin vaziyatlarda mustaqil fikrlashga, bir nechta muqobil variantlarni tahlil qilishga, cheklangan vaqt va axborot sharoitida qaror qabul qilishga o'rgatish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu sababli jangovar tayyorgarlik jarayonida vaziyatli mashqlar, taktik ssenariylar, simulyatsion modellashtirish, trenajyorlar, amaliy keyslar va zamonaviy raqamli ta'lim vositalaridan foydalanish zarurati ortib bormoqda.

Zamonaviy o'quv modellari kursantning mashg'ulotdagi rolini ham o'zgartiradi. Bunda kursant tayyor ma'lumotni qabul qiluvchi emas, balki vaziyatni tahlil qiluvchi, muammoning yechimini izlovchi va qabul qilgan qarorining oqibatlarini baholovchi faol ishtirokchiga aylanadi.

O'qituvchi esa bilim berish bilan bir qatorda, murakkab taktik vaziyatlarni yaratish,

kursantlarning harakatlarini tahlil qilish, yo'l qo'yilgan kamchiliklarni aniqlash va ulardan tegishli xulosalar chiqarishga yo'naltiruvchi vazifani bajaradi.

Jangovar tayyorgarlikni takomillashtirishda nazariy va amaliy tayyorgarlikning o'zaro uzviyligini ta'minlash ham muhimdir. Auditoriyada o'zlashtirilgan bilimlar taktik maydon, poligon, trenajyor va simulyatsion muhitda amaliy vazifalarni bajarish orqali mustahkamlanishi lozim. Bunday yondashuv kursantlarda vaziyatni tezkor baholash, tashabbus ko'rsatish, bo'linma tarkibida hamkorlik qilish, mavjud kuch va vositalardan oqilona foydalanish hamda nostandart vaziyatlarda asoslangan qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi.

Shuningdek, so'nggi yillardagi qurolli mojarolar tajribasi jangovar tayyorgarlik dasturlari va o'quv-uslubiy ta'minotni muntazam ravishda yangilab borish zarurligini ko'rsatmoqda.

Jangovar tajribani ilmiy jihatdan o'rganish, undan tegishli xulosalar chiqarish va ta'lim jarayoniga moslashtirilgan holda joriy etish bo'lajak ofitserlarning kasbiy-jangovar kompetensiyalarini rivojlantirishning muhim omillaridan biridir.

O'zbekiston Respublikasida harbiy ta'lim tizimini rivojlantirish, professional, zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega, Vatan xavfsizligini ta'minlashga tayyor ofitser kadrlarni shakllantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu esa oliy harbiy ta'lim muassasalarida jangovar tayyorgarlik mazmunini zamonaviy tahdidlar va ehtimoliy jangovar vaziyatlardan kelib chiqib takomillashtirish, ilg'or pedagogik texnologiyalarni joriy etish hamda mashg'ulotlarning amaliy yo'naltirilganligini kuchaytirishni talab qiladi.

Oliy harbiy ta'lim muassasalarida jangovar tayyorgarlik bo'lajak ofitserlarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantiruvchi asosiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Uning samaradorligi kursantlarning nafaqat nazariy bilimlarni egallashi, balki murakkab vaziyatlarda mustaqil fikrlashi, tezkor va asoslangan qaror qabul qilishi, bo'linmalar harakatini tashkil etishi hamda mavjud kuch va vositalardan oqilona foydalanish qobiliyatiga ega bo'lishi bilan belgilanadi.

An'anaviy harbiy ta'lim tizimida mashg'ulotlar ko'p hollarda o'qituvchining yetakchi roli, nazariy materiallarni o'zlashtirish, belgilangan algoritmlar asosida amaliy harakatlarni takrorlash va yakuniy nazoratga tayyorlanishga asoslangan. Bunday metodlar harbiy ta'limda o'z ahamiyatini saqlab qoladi. Chunki harbiy xizmatchining intizomi, nizom talablarini bilishi, standart vaziyatlarda belgilangan tartibda harakat qilishi hamda asosiy taktik ko'nikmalarni mukammal egallashi zarur.

Biroq zamonaviy jangovar harakatlar sharoitida faqat standart algoritmlarni o'zlashtirish yetarli emas. Vaziyatning tez o'zgarishi, axborotning yetishmasligi yoki qarama-qarshiligi, yangi texnologiyalarning keng qo'llanilishi ofitserdan mustaqil tahlil, tashabbuskorlik va moslashuvchanlikni talab qiladi. Shu sababli an'anaviy metodlarni butunlay rad etish emas, balki ularni zamonaviy o'quv modellari bilan uyg'unlashtirish maqsadga muvofiqdir.

Jangovar tayyorgarlik tizimini takomillashtirishda birinchi navbatda ta'limning amaliy yo'naltirilganligini kuchaytirish talab etiladi. Kursant nazariy mashg'ulotlarda o'zlashtirgan bilimlarini amaliy vaziyatlarda qo'llash imkoniyatiga ega bo'lishi kerak. Buning uchun o'quv mashg'ulotlarida muammoli vaziyatlar, amaliy keyslar, ssenariy asosidagi topshiriqlar va taktik vazifalardan keng foydalanish samarali natija beradi.

Ssenariyga asoslangan mashg'ulotlarda kursantga oldindan yagona tayyor yechim berilmaydi. U mavjud sharoitni mustaqil baholaydi, bir nechta harakat variantlarini ishlab chiqadi, ularning afzallik va kamchiliklarini tahlil qiladi hamda eng maqbul qarorni tanlaydi.

Mashg'ulot davomida vaziyatning o'zgarib borishi esa kursantni dastlabki qarorini qayta ko'rib chiqishga va yangi sharoitga moslashishga undaydi.

Ikkinchi muhim yo'nalish — simulyatsion va raqamli texnologiyalardan foydalanish.

Simulyatsiya vositalari real sharoitda tashkil etilishi murakkab bo'lgan vaziyatlarni o'quv muhitida modellashtirish imkonini beradi. Bunday texnologiyalar yordamida turli ssenariylarni qayta-qayta sinab ko'rish, kursantning qarorlarini tahlil qilish va yo'l qo'yilgan xatolarni aniqlash mumkin.

Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar an'anaviy dala va taktik mashg'ulotlarning o'rnini to'liq egallamasligi kerak. Ular amaliy tayyorgarlikni to'ldiruvchi va uning samaradorligini oshiruvchi vosita sifatida qo'llanilishi maqsadga muvofiq. Chunki kursant real sharoitdagi jismoniy va ruhiy yuklama, vaqt tanqisligi hamda jamoa tarkibida faoliyat olib borish xususiyatlarini bevosita amaliy mashg'ulotlar jarayonida o'zlashtiradi.

Jangovar tayyorgarlik tizimining samaradorligi o'quv dasturlarining zamonaviy harbiy jarayonlardagi o'zgarishlarga qanchalik tez moslashishiga ham bog'liq. So'nggi yillardagi qurolli mojarolar tajribasi jang maydonida texnologik vositalarning roli ortib borayotganini ko'rsatmoqda. Bu esa bo'lajak ofitserlarning tayyorgarligida yangi kompetensiyalarni shakllantirishni talab qiladi.

Bunda xorijiy tajribani to'g'ridan-to'g'ri ko'chirib olish emas, balki uni ilmiy-tahliliy jihatdan o'rganish muhimdir. Har bir yangi tajriba milliy harbiy doktrina, mavjud vazifalar, hududiy xususiyatlar, moddiy-texnik imkoniyatlar va milliy harbiy ta'lim an'analari nuqtai nazaridan baholanishi kerak.

Shuningdek, zamonaviy jangovar tajribani o'quv jarayoniga kiritishda uning dolzarbligini muntazam qayta baholash lozim. Chunki harbiy texnologiyalar va ularni qo'llash usullari juda tez o'zgaradi. Bugun samarali hisoblangan usul qisqa vaqt ichida yangi qarshi choralar paydo bo'lishi natijasida o'z ahamiyatini qisman yo'qotishi mumkin. Demak, o'quv dasturlari ham dinamik ravishda takomillashtirib borilishi zarur.

Ilg'or o'quv modellariga o'tishning asosiy natijasi kursantlarda zamonaviy ofitser uchun zarur bo'lgan kompleks kompetensiyalarni shakllantirishdan iborat. Bunda bilim va amaliy ko'nikmalar bilan bir qatorda **taktik fikrlash, vaziyatni tahlil qilish, mustaqil qaror qabul qilish, tashabbuskorlik, jamoada ishlash va mas'uliyatni o'z zimmasiga olish** qobiliyatlarini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.

Kursantni faqat «to'g'ri javob»ni topishga emas, balki nima sababdan aynan shu qarorni tanlaganini asoslashga o'rgatish lozim. Bu maqsadda mashg'ulotlardan keyingi tahlil muhim o'rin tutadi. Unda bajarilgan harakatlar, qabul qilingan qarorlar va yo'l qo'yilgan kamchiliklar birgalikda muhokama qilinadi.

Bunday tahlilning asosiy vazifasi kursantni xatosi uchun jazolash emas, balki uning sababini aniqlash va kelgusida bunday kamchiliklarning oldini olish mexanizmini shakllantirishdir. Natijada kursant o'z faoliyatiga tanqidiy baho berish va tajribadan tegishli xulosa chiqarish ko'nikmasini egallaydi.

Jangovar tayyorgarlikning yangi modeliga o'tish professor-o'qituvchilar faoliyatiga ham yangi talablarni qo'yadi. Zamonaviy harbiy pedagog faqat nazariy bilimlarni yetkazuvchi mutaxassis emas, balki o'quv vaziyatlarini loyihalashtiruvchi, kursantlarning mustaqil faoliyatini tashkil qiluvchi va natijalarni tahlil qiluvchi mutaxassis bo'lishi lozim.

Shu sababli professor-o'qituvchilarning kasbiy malakasini muntazam oshirish, ularni zamonaviy pedagogik texnologiyalar, raqamli vositalar, simulyatsion tizimlar va yangi o'qitish metodlari bilan tanishtirish zarur.

O'qituvchining amaliy tajribasi bilan ilmiy-pedagogik salohiyatini uyg'unlashtirish

alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki zamonaviy jangovar tajribani shunchaki bayon qilish emas, uni pedagogik jihatdan qayta ishlash, kursantning tayyorgarlik darajasiga moslashtirish va aniq o'quv natijalariga yo'naltirish talab etiladi.

Jangovar tayyorgarlik tizimini takomillashtirish baholash mezonlarini ham qayta ko'rib chiqishni talab qiladi. Kursantning tayyorgarlik darajasini faqat nazariy savollarga bergan javoblari bilan aniqlash yetarli emas. Baholash tizimida uning bilimlarni amaliy vaziyatda qo'llashi, vaziyatni tahlil qilishi, qaror qabul qilishi, o'z qarorini asoslashi va jamoa tarkibida samarali harakat qilishi ham hisobga olinishi lozim.

Shu asosda nazariy bilim, amaliy ko'nikma, qaror qabul qilish sifati, vaqt omili, tashabbuskorlik va jamoaviy hamkorlikni qamrab oladigan kompleks baholash tizimini shakllantirish maqsadga muvofiq.

Jangovar tayyorgarlikning samaradorligi faqat alohida kursantning natijasi bilan emas, balki bo'linmaning umumiy vazifani bajarish darajasi bilan ham baholanishi kerak. Bu yondashuv kursantlarda shaxsiy natija bilan bir qatorda jamoaviy mas'uliyat tushunchasini ham rivojlantiradi.

Umuman olganda, oliy harbiy ta'lim muassasalarida jangovar tayyorgarlik tizimini rivojlantirish «nazariy bilim → modellashtirilgan vaziyat → amaliy bajarish → natijalarni tahlil qilish → kamchiliklarni bartaraf etish → takroriy mashq» tamoyili asosida tashkil etilishi maqsadga muvofiq.

Ushbu yondashuv nazariya va amaliyot o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'minlab, kursantlarni real xizmat va jangovar vazifalarni bajarishga izchil tayyorlash imkonini beradi.

Zamonaviy xavfsizlik muhiti va harbiy texnologiyalarning jadal rivojlanishi oliy harbiy ta'lim muassasalarida jangovar tayyorgarlik tizimini muntazam ravishda takomillashtirib borishni talab qilmoqda.

An'anaviy ta'lim metodlari harbiy tayyorgarlikning fundamental asoslarini shakllantirishda o'z ahamiyatini saqlab qolsa-da, ularni ilg'or pedagogik yondashuvlar, amaliy ssenariylar, simulyatsion modellashtirish va raqamli texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish zarur.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, jangovar tayyorgarlikni takomillashtirishda quyidagi yo'nalishlarga ustuvor ahamiyat berish maqsadga muvofiq:

1. jangovar tayyorgarlik dasturlarini zamonaviy tahdidlar va harbiy tajriba asosida muntazam yangilab borish;
2. nazariy mashg'ulotlarning amaliy yo'naltirilganligini kuchaytirish;
3. vaziyatli, muammoli va ssenariyga asoslangan o'qitish metodlaridan keng foydalanish;
4. simulyatsiya, modellashtirish va zamonaviy raqamli o'quv vositalarini bosqichma-bosqich joriy etish;
5. har bir amaliy mashg'ulotdan keyin natijalarni tizimli tahlil qilish amaliyotini rivojlantirish;
6. kursantlarda mustaqil qaror qabul qilish, taktik fikrlash, tashabbuskorlik va jamoaviy hamkorlik kompetensiyalarini shakllantirish;
7. professor-o'qituvchilarning zamonaviy pedagogik va texnologik kompetensiyalarini muntazam rivojlantirish;
8. kursantlarning tayyorgarligini baholashda nazariy bilim bilan bir qatorda amaliy faoliyat va qaror qabul qilish sifatini ham hisobga olish.

Shunday qilib, oliy harbiy ta'limda eskirgan metodik yondashuvlardan ilg'or o'quv

modellariga o'tish an'anaviy harbiy ta'lim tajribasini inkor etishni emas, balki uning samarali jihatlarini saqlagan holda zamonaviy pedagogik va texnologik imkoniyatlar bilan boyitishni anglatadi.

Natijada murakkab va tez o'zgaruvchan vaziyatlarda mustaqil fikrlaydigan, asoslangan qaror qabul qila oladigan, zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanadigan hamda bo'linmani boshqarishga tayyor professional ofitser kadrlarni tayyorlash imkoniyati oshadi.

#### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR**

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi oliy harbiy ta'lim muassasalarida mutaxassislarni tayyorlashga oid **malaka talablari, o'quv rejalari va fan dasturlari**.
3. NATO. **NATO Education and Training Directive (E&TD) 075-007**. – Brussels: NATO, 2015.